

TÖRTÉNELMI SZEMLÉ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2018 | 3. SZÁM
LX. ÉVFOLYAM

Gulyás László Szabolcs
*Lex és consuetudo: a magyarországi jobbágyköltözés
középkori szabályrendszere*

Az 1917-es orosz forradalmak és Magyarország

Pollmann Ferenc, Paál Vince, Hajdu Tibor,
Klestenitz Tibor, Csunderlik Péter,
Balázs Eszter, Ábrahám Barna, Kaba Eszter,
Tamás Ágnes, Vörös Boldizsár

TARTALOMJEGYZÉK

LX. évfolyam, 2018. 3. szám

TANULMÁNY

Gulyás László Szabolcs • <i>Lex és consuetudo</i> : a magyarországi jobbágyköltözés középkori szabályrendszere	373
AZ 1917-ES OROSZ FORRADALMAK ÉS MAGYARORSZÁG	
Vörös Boldizsár • Szerkesztői előszó	397
Pollmann Ferenc • Jön a muszka! Megy a muszka? Az oroszországi forradalmak hatása a Monarchia hadviselésére a keleti fronton 1917-ben	399
Paál Vince • Információk az oroszországi forradalmakról – a magyar cenzúrán keresztül. A sajtóellenőrzés Magyarországon az első világháború idején	407
Hajdu Tibor • A magyar parlamenti pártok vezetői az 1917. februári orosz forradalomról	417
Klestenitz Tibor • Az oroszországi forradalmak értékelése a magyar egyházi közvéleményben	423
Csunderlik Péter • „Beszéljünk mi is oroszul, cselekedjünk mi is oroszul!” Az 1917-es oroszországi forradalmak hatása a Galilei Körre	433
Balázs Eszter • „Szinte csodás krízis”. A februári orosz forradalom értelmiségi fogadtatása Magyarországon 1917-ben	443
Ábrahám Barna • A szlovákok és az oroszországi forradalmak	459
Kaba Eszter • „Az 1917–1918-as tél Oroszországban hadifoglyaink legnehezebb időszaka lesz.” Hadifogolysorsok és az oroszországi forradalom	469
Tamás Ágnes • Az 1917. évi oroszországi események karikatúrák tükrében	479
Vörös Boldizsár • Egy vármegyei hivatalnok az 1917-es oroszországi forradalmakról, avagy eszközök az eligazodáshoz a világtörténelemben	499

A MAGYAR PARLAMENTI PÁRTOK VEZETŐI AZ 1917. FEBRUÁRI OROSZ FORRADALOMRÓL

HAJDU TIBOR

THE LEADERS OF THE HUNGARIAN PARLIAMENTARY PARTIES
ABOUT THE RUSSIAN REVOLUTION OF FEBRUARY 1917

The Russian revolution of February 1917 exerted a great influence on Hungarian public opinion. It was a general hope that the war would end, peace come and the menacing regime of the Tsar collapse. Yet the reactions of the politicians diverged. Since prime minister István Tisza saw no sign of the revolution's potential spread to Hungary, he refused to change his political course. It were the opposition politicians who draw attention to the danger of the revolution's contaminating effect, and used it as an argument in their urging for the extension of suffrage rights.

Keywords: Russian Revolutions, World War I, Hungarian Parliament

1917 februárjában, Péterváron kirobbant orosz forradalom elűzte a cárt. Új reménység ébredt a hadban álló országok népeiben. A bizakodás kiterjedt a Monarchia és Magyarország vezető köreire is, bár más-más perspektívában. Az új uralkodó, Habsburg Károly a béke híve volt. Azt remélte, hogy az oroszországi események elősegítik a háború gyorsabb befejezését, esetleg egy megegyezéssel béke révén. Így gondolkozott a parlament ellenzéki pártjainak egy része is. A német hadvezetés viszont abban reménykedett, hogy az orosz haderő várható meggyengülése javítja a győzelem esélyeit. Ezt várta a német politikával szolidáris Munkapárt és vezére, Tisza István miniszterelnök is.

Bár 1917 márciusában csaknem végig ülésezett a pesti képviselőház, az orosz forradalom alig került szóba, míg más hadviselő országok, mint Anglia, Németország, Olaszország parlamentjeiben már néhány nap után megtárgyalták, a kormányok is nyilatkoztak róla, vitákra is sor került. Ezt magyarázhatjuk azzal, hogy a magyar pártok figyelmét e napokban fontos belpolitikai történések kötötték le – a király budapesti látogatása és audienciái, az esetleges kormányváltás, az ellenzéki pártok bevonásával történő koalíciós kormány alakítása –, azonban az orosz forradalomra való érdemi reagálás hiányát így is furcsállnunk kell.

Hajdu Tibor, ny. tudományos tanácsadó.

Nem volt szó tájékoztatlanságról, hiszen a fővárosi sajtó – az antant és svéd tudósítók révén – elég tájékozott volt, még azt is mondhatnám, világosabban látta a forradalom lényegét és mozgóerőit, mint a későbbi történetírás. Így rögtön nagy fontosságot tulajdonított a pétervári szovjet szokatlan szerepének, felfigyelt a forradalmi kormány külügyminiszterre, Miljukov professzor Dumában (az orosz képviselőházban) tett nyilatkozatára is: „Ha Oroszország nem kap szövetségeseitől segítséget, ha a szövetségesek nem tartják be szerződéseiket, akkor Oroszország sem köteles a szerződések betartására és különbékét köthet.”

A középosztály nagy példányszámú, kedvelt napilapja, a párthoz nem kötődő, de mindenesetre háborúpárti *Pesti Napló* így foglalta össze a háború híveinek viszonyulását az orosz forradalomhoz: nekünk az a fontos, hogy „minden belső zavar, legalább is a legközelebbi időre gyöngíti az ellenséget”, tehát „minél bonyolultabb a helyzet Oroszországban, annál kedvezőbb ránk nézve”. A vezércikk szerzője tudta, hogy nagy hatalom összpontosul a szocialisták kezében, de ezt nem tartotta rájuk nézve elsőrangú fontosságúnak.¹

A képviselőház március 16-i ülésén több vezető politikus is felszólalt, az első utalást az oroszországi eseményekre a mérsékelt ellenzéki Katolikus Néppárt egyik vezetője, Rakovszky István tette meg, amikor Darányi Ignácnak a mezőgazdaság helyzetéről szóló beszéde közben odakiáltotta: „Oda jutunk, ahová Péterváron!”²

A parlamentben először a választójog kibővítésének hívei hivatkoztak – és nem csak utaltak – az orosz forradalomra. A március 19-i ülésen Pető Sándor érvelt azzal: míg nálunk nem halad a választójog ügye, addig „az orosz cári család egyik tagja a cári koronát csak egy feltétellel fogadja el, ha ez az általános, egyenlő és titkos választójog alapján álló népparlament akarata”.³

A következő ülésen a kettészakadt Függetlenségi Párt mérsékeltébb, Apponyi Albert által vezetett utódpártjának képviselője, Esterházy Mihály gróf jelentette ki: „A választójog kérdésében nem szabad Magyarországnak Oroszország mögé kerülni.”⁴ Ugyanekkor mondott beszédet Károlyi Mihály, a radikális Függetlenségi Párt vezére. Károlyi háborús jelentőségén túl a jövő veszélyeként értékelte az orosz forradalmat. „Nem tudjuk, hogy az orosz forradalomnak hatása hogy fog kialakulni a háború után, de azt tudjuk, hogy ez a nagy újítás meg fog maradni Kelet-Európában, ahol egy új világ keletkezett, mégpedig a népjogok jelében. Ez miránk nézve, a monarchiára és Magyarországra nézve nem indifferens. Legyünk tisztában, hogy eddig is nagy veszély volt ránk nézve az orosz tömeg. De eddig csak egy tömeggel állottunk szemben, ezentúl azonban egy önálló, tudatos állammal [...] Ez nem egy európai, de egy világforradalmat jelent, ez Ázsiának öntudatra ébredését jelenti, amellyel szemben nekünk [...] számolnunk kell. És t. ház, le kell vonnunk ennek konzekvenciáit, hogyha mi is, kicsinyek bár, de ellen akarunk állni ezen nagy áramlatnak. Nekünk azokat az eszméket, amelyeket már régen el kellett volna fogadnunk, a nép-

¹ *Pesti Napló* 1917. április 24-i vezércikke és a lap több március-áprilisi vezércikke, helyzetértékelése.

² *Pesti Hírlap* 1917. március 17.

³ *Pesti Hírlap* 1917. március 20.

⁴ *Pesti Hírlap* 1917. március 21.

jogok kiterjesztését, igenis, fel kell karolnunk, ha nem akarunk elpusztulni és ha nem akarjuk azt, hogy az a székelyen érjen bennünket, hogy Ázsiában előbb szabadult fel a nép, előbb kapott jogokat, mint Magyarországon.”⁵

Apponyi Albert, a többségi Függetlenségi Párt vezére, laxenburgi audienciájáról visszatérve ezt nyilatkozta: „[...] ez a fordulat az isteni gondviselésnek az adománya. Hatásaiban pedig remélni lehet, hogy megbénítja az orosz kolosszus harcképességét.”⁶ Ez azt is jelentette, hogy Apponyi, régi pacifista létére osztotta Tisza és a német hadvezetés reményét, hogy az orosz forradalom elősegíti a központi hatalmak győzelmét. Különben az összeomlás után írt emlékirataiban már azt fejtette ki, hogy az orosz revolúció az ot-tani állapotok „logikus következménye” volt.⁷

Andrássy Gyula, a Tisza-ellenes 67-esek feje azt állítja emlékirataiban, hogy ő mindig is számított egy új orosz forradalomra, ha Oroszország katonai vereségeket szenved, hiszen már az 1905-ös felkelés kiváltó oka is ez volt. A demokratikus vívmányok viszont nem lelkesítették, a választójog kibővítése mellett is csak azért szállt síkra – anélkül, hogy annak üdvösségéről meg lett volna győződve –, mert úgy vélte, hogy ezzel meggyorsíthatja Tisza bukását. Ennek megfelelően az orosz forradalommal sem foglalkozott érdemben.

Tisza István miniszterelnök április közepéig tartózkodott attól, hogy nyilatkozzon az orosz eseményekről. Ebben szerepet játszhatott betegsége (influenza), amely egy ideig megakadályozta, hogy részt vegyen a képviselőház ülésein. Ennél fontosabb ok volt azonban kormányfői pozíciójának meggyengülése, miután az uralkodó bizalmatlanná vált iránta, és már 1917. január 21-én közölte vele, hogy le kívánja cserélni. A miniszterelnök bizonyára ki akarta várni, amíg világos képet kaphat az orosz viszonyok alakulásáról. Addig is Teleszky János pénzügyminisztert bízta meg, hogy a kormány nevében rövid és semmitmondó nyilatkozatot tegyen. Március 31-én azt üzenté Bécsbe Ottokar Czernin gróf külügyminiszternek: bár az ellenzék kormánynyilatkozatot várna, ő ezt addig halogatja, amíg „egy az orosz nép bizalmát élvező kormányt láthatunk, amely hajlik tisztességes béke kötésére, és reményeink szerint az orosz nép a szabadság áldásainak tartós birtokába jut”.⁸ Bizalmasa, Burián István mindenesetre azt a benyomását jegyezte le naplójába, hogy Tisza „igen optimista és a demokratikus ragálytól nem tart”.⁹

Tisza először csak néplapja, az *Igazmondó* húsvéti számában nyilatkozott meg az orosz forradalomról: ami Oroszországban történik, azt a reményt fakasztja bennünk, hogy győzni fogunk.

1917. április 13-án, pártja értekezletén nyilatkozott bővebben. „Azok az események, amelyek az orosz birodalomban lefolynak, azok esetleg gyakorolhatnak örvendetes üdvös befolyást abban az irányban, hogy közelebb hoznak a békéhez. Bizonyára az ellenzéknek sem jut eszébe azt hinni, azt feltenni, hogy az Oroszországban kiütt tűzvész lángja át-

⁵ A március 20-i Képviselőházi napló [XXXV. 1917. március 3. – április 12. 240.] alapján közli Károlyi Mihály: *Az új Magyarországért*. Szerk. Litván György. Bp., 1968. 142.

⁶ *Pesti Hírlap* 1917. március 23.

⁷ *Dr. gróf Apponyi Albert emlékiratai*. Bev. írta Berzeviczy Albert. Bp., 1934. [II.] 199.

⁸ Tisza István: *Gróf Tisza István összes munkái*. I–VI. Bp., 1923–1937. VI. 215.

⁹ Vermes Gábor: *Tisza István*. Bp., 1994. 564.

csaphatna mihozzánk. Ha van valahol állam, amelyiknek alkotmányos élete biztosítottnak tekinthető, amelyiknek alkotmányos királyát forradalmi mozgalmaktól való aggodalom soha semmi körülmények között nem érheti: Magyarország az.”¹⁰

Ha nincs ez a téves helyzetmegítélés, Tisza talán engedhetett volna a választójog kibővítésével szembeni ellenállásán. Csakhogy többről volt szó, mint egy esemény téves értékeléséről. Tisza annyira belemerevedett a háború elején kialakult irányvételébe, hogy azon olyan horderejű esemény, mint Ferenc József halála vagy az orosz forradalom sem tudott változtatni. Érzéketlenül haladt végzete útján.

Kérdés, hogy az orosz forradalom és a választójogi ellentét mennyiben befolyásolta az uralkodó szándékát, hogy Tisza helyett mást nevezzen ki magyar miniszterelnöknek. Magam részéről nem ezt tartom döntő szempontnak, inkább az uralkodó habozó, halogató természetét, hiszen egy elszánt pillanatában már januárban közölte vele, hogy le akarja váltani, nevezzen meg lehetséges munkapárti utódot, és maga is megkezdte a megfelelő jelölt keresését.¹¹ Előbb József főhercegnek tett ajánlatot, akit az ellenzék is szívesen elfogadott volna, felmerült Wekerle Sándor neve is. Végül a németbarát Andrássy Gyula párthívé, Esterházy Móricot választotta, amiben bizonyára szerepet játszott fiatalága, ami a király szemében előnyös tulajdonság volt. A felsorolt politikusok a német szövetség hívei voltak, nem a választójog bajnokai, tehát nem olyanok, akiktől egy demokratikus nyitást, Tiszától lényegesen eltérő politikát lehetett volna várni. Ahogy végül a király sem a választójog kiterjesztésére, sem új választás kiírására nem szánta el magát, új békepolitikáról nem is szólva. IV. Károly tehát valójában többet mondott és mutatott, mint amire tetteiben elszánta magát, így nem váltotta be a béke és a demokrácia híveinek hozzá fűzött reményeit. Mindent másképp gondolt és tett, mint elődje, de minden úgy történt, mintha még Ferenc József ülne a trónon.

Meg kell jegyezni, hogy az utókor által egyetlen határozottnak – vagy éppen megdölgondolatlanak, gyorsnak – tekintett lépése, az úgynevezett Sixtus-levél sem mutat különösebb elszántságra a német szövetséggel szemben. Ha jobban megvizsgáljuk a körülményeket, csak arról volt szó, hogy – éppen az orosz forradalom hatására – a német kormányban, Theobald von Bethmann-Hollweg kancellárban felmerült az az ötlet, hogy lemondjon a nyugati hódításról, sőt Elzászról is, és Oroszország rovására keleten keressen kárpótlást, főleg Orosz-Lengyelország irányában.¹² Czernin, a Monarchia külügyminisztere rávette az ifjú uralkodót, hogy a béke érdekében Galíciát is átadja egy Berlin gyám-sága alatt álló egyesült Lengyelországnak. Ezt a lehetőséget megvitatták magával II. Vilmos császárral is, aki sem beleegyező, sem elutasító választ nem adott.¹³ Ebben a helyzetben született a Sixtus-levél – március 24-én, két nappal a közös minisztertanács után, ahol ismertették a Bethmann-nal és II. Vilmos császárral folytatott megbeszélést – igaz, Berlin tudta nélkül, de egyetértése reményében. Németországban azonban felülkerekedett a

¹⁰ Vermes: *Tisza*, 425.

¹¹ Horánszky Lajos: *Tisza István és kora*. I–II. Bp., [1994.] II. 1180.

¹² Uo. II. 1212–1216.

¹³ Ottokar Czernin: *Im Weltkrieg*. Berlin–Wien, 1919. 196–204.

militarizmus, Bethmann megbukott, és IV. Károly olyan helyzetbe került, amit nem is próbált megoldani. A következmények ismertek. Mindez március második felében zajlott le, és a magyar parlamenti ellenzék – Károlyi pártja kivételével – vonakodott az orosz forradalom értékelésétől, noha a közvélemény ezt nagyon is várta volna. A magyar ellenzék azonban Pétervárnál is jobban figyelt Berlinre.

A tartózkodásban bizonyára része volt annak, amiről már a magyar sajtó is nyíltan írt: „Péterváron ma az igazi úr a szocialista munkásság és a kormány az utcától kénytelen parancsokat elfogadni.”¹⁴

Március 29-én Bethmann nagy beszédben üdvözölte a forradalmat, a cárt okolva annak előidézéséért. Kifejezte reményét, hogy a forradalmi orosz kormánnyal tisztességes békét lehet kötni.¹⁵ A Berlinből éppen hazatért Czernin hasonló szellemben nyilatkozott a félhivatalos *Fremdenblatt*nak. Ennek hatására a magyar parlamenti ellenzék is elszánta magát: a Ház március 30-i ülésén ellenzéki képviselők határozati javaslatot nyújtottak be, amelyet mindegyik magyar ellenzéki párt képviselője aláírt, Károlyitól Szerényiig és Huszár Károlyig. Kézjegyével ellátta Apponyi, Vázsonyi, Zichy Aladár, Károlyi Mihály, Justh Gyula, Rakovszky István, Polónyi Géza, Giesswein Sándor prelátus, Szerényi József, Székely Ferenc, Bródy Ernő, Laehne Hugó, Huszár Károly, Esterházy Móric, Pető Sándor, Bolgár Ferenc, Serényi Béla, Ugron Gábor, Holló Lajos, Polónyi Dezső, Szabó István, Nagy Vince, Batthyány Tivadar, Haller István. (Feltűnő, hogy a nemzetiségi képviselők nem szignálták a nyilatkozatot, bár tartalmával bizonyára egyetértettek.)

A javaslat szerint: „Indítványozzuk, hogy a Ház határozatilag mondja ki a következőket: országunknak és a monarchiánknak nem az orosz nép, hanem az orosz abszolutizmus üzent hadat. Ha ma még a fegyveres mérkőzés ellenségként is állít szembe minket az orosz hadsereggel, őszintén kívánjuk, hogy az orosz nép minden körülmények között kivívott törvényes szabadságának élvezetében maradjon. Mint a magyar nemzet alkotmányos képviselője tiltakozunk tehát [...]”¹⁶ az olyan hírek ellen, hogy a magyar nép fegyverei valaha is a forradalom letörésére lennének felhasználhatók.

Régen nem volt példa ilyen széles körű ellenzéki összefogásra. Másnap a képviselőház egyhangú szavazással elfogadta az ellenzéki indítványt. A helyeslő nyilatkozatok közül kiemelném Apponyiét, aki kifejezte teljes egyetértését Bethmann-nal. Németországban azonban a hadvezetés júliusban megbuktatta Bethmann-t, helyére a militaristák bábja, Georg Michaelis került, s ezzel mind Czernin és IV. Károly király, mind a magyar ellenzék mozgásteret korlátozódott, bátorsága alábbhagyott. Az ellenzék nem tudta kihasználni az orosz forradalom és a király rövid elszántságnak heteiben keletkezett kedvező helyzetet.

Pedig húsvét előtt még a német császár is – nyilván az orosz forradalom hatására – megígérte a porosz választójog kiterjesztését. Vázsonyi Vilmos, a Polgári Demokrata Párt alapítója, Az Estnek adott nyilatkozatában azonnal üdvözölte II. Vilmos császár ígéretét, s ezt azzal magyarázta, hogy az orosz forradalom érvényteleníti a német szociáldemok-

¹⁴ *Pesti Hírlap* 1917. március 27.

¹⁵ *Népszava* 1917. március 30.

¹⁶ *Népszava* 1917. március 31.

rata párt háborút támogató állásfoglalását. Hozzáfűzte: „Aki nem vak, annak észre kell vennie, hogy a cárizmus bukása világváltozás. Sajnos nálunk vannak ilyen elvakultak.”¹⁷ Még Károlyi Mihály is üdvözölte II. Vilmos császár bejelentését.

Feltűnést keltett, hogy a szigorúan konzervatív Zichy János gróf – aki korábban Andrásy pártjához tartozott, de 1910-ben csatlakozott a Munkapárthoz – egy bécsi lapnak elküldött húsvéti cikkében azt írta: nem lehet visszatérni a háború előtti állapotokhoz, mert „az egész világ megfordult sarkaiban”.¹⁸ Tisza rögtön elhatárolódott Zichytől, s az ellenzékben már olyan remények ébredtek, hogy ez a Munkapárt szakadásának előjele lehet. Ezek a jóslatok azonban nem váltak valóra.

Miután Tisza április 12-én bizonytalan időre elnapoltatta az országgyűlést, az ellenzék az Apponyi-párt klubhelyiségében közös értekezleten tiltakozott, többek között arra hivatkozva: „az orosz forradalom folytán beállott, napról napra változó helyzet olyan eshetőségeket és lehetőségeket teremthet, amelyekkel szemben való állásfoglalás sorsdöntő lehet.”¹⁹

Az ellenzék 15-én nyilvános Tisza-ellenes értekezletet tartott, majd a király döntésére várt, ami csak egy hónappal később következett be, miközben a német békekészségnek a látszata is eltűnt, az orosz forradalom pedig látszólagos nyugvópontra jutott. Miljukov külügyminiszter nyilvánosan hűséget, a háború folytatását, Oroszország kötelezettségeinek betartását ígérte szövetségeseinek, egyebek között kimondva: Magyarországot etnográfiai határai közé kell korlátozni. Ennek szellemében kívánatosnak tartotta egy csehszlovák állam alapítását, a román és a lengyel nemzet egyesítését, a Monarchia ukránjainak Oroszországhoz csatolását.²⁰

Mindez alaposan lehűtötte a magyar ellenzék reményeit. Miljukov ugyan hamarosan belebukott harcias nyilatkozatába, de Oroszország folytatta a háborút, s mire a király végre felmentette Tiszát, és ellenzéki kormányt nevezett ki Andrásy párthíve, Esterházy Móric elnökletével, a kora tavasz reményei elhervadtak. Bethmann júliusi bukása után pedig a király és Czernin óvatossága is fokozódott, megcáfolva az ellenzéki illúziókat.

¹⁷ *Népszava* 1917. április 10.

¹⁸ Uo.

¹⁹ *Népszava* 1917. április 14.

²⁰ *Rjecs* [Pétervár] 1917. április 24.